

УДК 347.27. (01)

В. В. Рашківська

ЗАГАЛЬНІ ПИТАННЯ ПЕРЕДАЧІ В ЗАСТАВУ МАЙНОВИХ ПРАВ

Використання майнових прав як предмета застави не є абсолютно новим для вітчизняного цивільного законодавства. У радянський період можливість такої застави була прямо передбачена Цивільним кодексом (далі – ЦК) УРСР 1922 р.

Проте жодних теоретичних розробок, присвячених цьому цивільно-правовому інституту, у той час не було зроблено, за винятком окремих аспектів дослідження М. Агарковим проблематики банківського права. Тому реального застосування цього інституту на підставі вказаної норми на той час не відбулось.

Відповідно до ЦК УРСР 1964 р. предметом застави могло бути майно. Незважаючи на присутність у радянській цивілістичній доктрині тлумачення поняття майна як сукупності речей та майнових прав, тогочасним законодавством таке розширене розуміння терміна «майно» не було сприйнято. Більше того, положення ЦК УРСР про заставу, за влучним висловом професора М. Брагінського, «дали привід зробити висновок, що з трьох зазвичай охоплюваних поняттям «майно» об'єктів – речі, права та обов'язку – у цьому випадку малися на увазі лише речі». Про використання майнових прав як предмета застави не могло бути й мови. У такому ж контексті «неможливості застосування» інституту застави майнових прав згадували такі видатні радянські вчені, як О. Йоффе, І. Новицький, Л. Лунц, коли у своїх працях досліджували проблематику забезпечення виконання зобов'язань.

Норма ч. 1 ст. 4 Закону України «Про заставу» від 02.10.1992 р. вперше після ЦК УРСР 1922 р. повернула майнові права до переліку предметів застави [1, с. 441].

Відповідно до ст. 4 Закону України «Про заставу» [2] предметом застави можуть бути майно та майнові права; аналогічне положення міститься в ст. 576 Цивільного кодексу України.

Проте в Законі України «Про заставу» визначення майнових прав немає. Цивільний кодекс України в ч. 2 ст. 190 визнає майнові права речовими правами, тобто правом власності (ст. 316 ЦК України) [3].

Більш широке визначення майнових прав надано в Законі України «Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні». Згідно зі ст. 3 цього закону майновими правами визнаються будь-які права, пов'язані з майном, відмінні від права власності, у тому числі права, які є складовими частинами права власності (право володіння, користування, розпорядження), а також інші специфічні права (право на провадження діяльності, використання природних ресурсів тощо) та права вимоги [4].

У ст. 4 Закону України «Про заставу» визначено, що предметом застави не можуть бути вимоги особистого характеру, а також інші вимоги, застава яких забороняється законом. Відповідно до ч. 1 ст. 49 Закону України «Про заставу» заставадавець може укласти договір застави як належних йому на момент укладення договору прав вимоги щодо зобов'язань, в яких він є кредитором, так і тих, що можуть виникнути в майбутньому [2]. Більше того, ч. 2 ст. 576 ЦК України перед-

бачає, що до предмету застави також може належати майно, яке виникне в майбутньому, зокрема встановлено, що предметом застави може бути майно, яке заставодавець набуде після виникнення застави (майбутній урожай, приплід худоби тощо) [3].

Дослідження положень законодавства дозволяє визначити, що предметом договору можуть бути як майнові права, що належать заставодавцеві на момент укладення договору, в якому він виступає кредитором, так і ті, що можуть виникнути в майбутньому.

Стаття 50 Закону України «Про заставу» визначає, що заставодавець зобов'язаний виконати дії, необхідні для забезпечення дійсності заставленого права; не здійснювати уступки заставленого права; не виконувати дій, що тягнуть за собою припинення заставленого права чи зменшення його вартості; вживати заходів, необхідних для захисту заставленого права від посягань із боку третіх осіб; надавати заставодержателю відомості про зміни, що сталися в заставленому праві, про його порушення з боку третіх осіб та про домагання третіх осіб на це право. Якщо заставодавець не виконує цих вимог, заставодержатель має право вимагати в судовому порядку передання заставленого права собі. Крім того, заставодержатель може вступати в справу як третя особа в судовому спорі, в якому розглядається позов про заставлене право, а також самостійно вжити всіх заходів, необхідних для захисту заставленого права проти порушень із боку третіх осіб.

Стаття 52 Закону України «Про заставу» встановлює, що у випадку, коли боржник заставодавця до виконання заставодавцем зобов'язання, забезпеченого заставою, виконає своє зобов'язання, усе одержане при цьому заставодавцем стає предметом застави, про що заставодавець зобов'язаний негайно повідомити заставодержателя. За одержання від свого боржника в рахунок виконання зобов'язання грошових сум заставодавець зобов'язаний за вимогою заставодержателя перерахувати відповідні суми в рахунок виконання зобов'язання, забезпеченого заставою, якщо інше не встановлено договором застави [2].

У роз'ясненні Вищого арбітражного суду (нині – Вищого господарського суду України) «Про деякі питання практики вирішення спорів, пов'язаних із застосуванням Закону України «Про заставу» визначено, що предметом застави не можуть бути вимоги, які мають особистий характер, а також якщо через ч. 3 ст. 4 Закону предметом застави є майно, яке стане власністю заставодавця після укладення договору застави, що підлягає нотаріальному посвідченню, то таке посвідчення на момент укладення договору практично не може бути здійснене через відсутність у заставодавця відповідних правовстановлюючих документів на це майно. Проте в подальшому, після набуття заставодавцем права власності на майно, що є предметом застави, нотаріальне посвідчення договору є обов'язковим [5].

Здається, що вказане роз'яснення повинно було надати відповідь, що все ж таки треба розуміти під майновими правами та які саме майнові права можуть бути використані як предмет застави. Проте не вдалося знайти ні поняття майнових прав, ні вичерпного або приблизного їх переліку. Крім того, в українському законодавстві відсутнє визначення поняття майнових прав, яке мало б повною мірою дозволити ідентифікувати предмет застави. Однак, як бачимо, у роз'ясненні підкреслено

таку додаткову законодавчу умову для передання майна в заставу, як набуття права власності на майно.

Така ж вимога міститься в ч. 3 ст. 11 Закону України «Про заставу», зокрема заставодавцем під час застави майна може бути його власник, який має право відчужувати заставлене майно на підставах, передбачених законом, а також особа, якій власник у встановленому порядку передав майно та право застави на це майно [2].

Цікавою є думка Ю. Гладьо, який наголошує, що такий підхід законодавця не зовсім правильний, він автоматично виключає майнові права зобов'язального характеру з переліку предметів застави. Хоча сама норма про предмети застави відносить майнові права до таких. На його думку, у законі закладено дві протилежні тенденції: перша спрямована на включення прав вимоги до предмета застави, друга – скерована на підтримку тези, викладеної в ЦК України, що майнові права – це речові права, що, у свою чергу, «усуває» з відносин застави зобов'язальні права. На думку науковця, навіть у ситуації з виключенням зобов'язальних прав із предмета застави майнові права не належатимуть на праві власності правомочній особі, адже право власності набувається на конкретну річ. У свою чергу права вимоги належать до майнових прав і можуть набуватися особою на праві розпорядження.

Ю. Гладьо пропонує внести зміни до ч. 3 ст. 11 Закону України «Про заставу» та викласти її в такій редакції: «Заставодавцем під час застави майна може бути його власник, який має право відчужувати заставлене майно на підставах, передбачених законом, а також особа, якій власник у встановленому порядку передав майно та право застави на це майно. У випадку застави майнових прав заставодавцем виступає особа, яка наділена такими правами за правом розпорядження» [6, с. 2–3].

З викладеного вище необхідно виділити такі вимоги до майнових прав, за умови наявності яких майнові права можуть бути предметом застави: 1) бути оборотоздатним об'єктом цивільних прав; 2) можливість накладення на нього стягнення; 3) не носити особистого характеру; 4) у законодавстві відсутня пряма заборона щодо внесення такого права в заставу.

Так, Ж. Завальна підкреслює, що майнові права мають особливі ознаки. Першою ознакою майнового права є його пов'язаність з майном. Виходячи з того, що майно є таким, що передається, тобто має риси оборотності, то майнові права також повинні бути оборотоздатними. Інакше не може бути й мова про те, що майнові права були предметом правочину відчуження. Правом, що передається, повинно визнаватися таке, що може переходити від однієї особи до іншої за правочином між ними. Другою ознакою майнового права є його цінність для кожного учасника цивільного обігу [7, с. 132].

Враховуючи той факт, що Закон України «Про заставу» дає описове пояснення щодо майнових прав, а законодавець виділяє лише один вид майнових прав – право вимоги, є доцільним виділити погляди вчених щодо поділу майнових прав на види.

На думку Ж. Завальної, в українському законодавстві майнові права можуть бути декількох видів. Серед них майнові авторські права, майнові корпоративні права та майнові права вимоги. Перші два види майнових прав не зазначені в Законі України «Про заставу», проте визначені в Цивільному кодексі України,

Господарському кодексі України, Законі України «Про авторські та суміжні права» як такі, що можуть відчужуватися будь-яким способом, не забороненим законом. Тому, на думку Ж. Завальної, виключення майнових прав, які не є правами вимоги, з кола можливого предмета застави не є справедливим [7, с. 132].

С. Нижний як предмет застави виділяє такі майнові права:

- а) права грошової вимоги;
- б) права користування;
- в) окремі види корпоративних прав (зокрема, право на частку в статутному капіталі товариства з обмеженою відповідальністю);
- г) окремі речові права на чужі речі (зокрема, право забудови земельної ділянки (суперфіцій)).

Науковець обґрунтовує, що наведений перелік не є вичерпним, однак як у згадані вище, так і інші майнові права можуть бути предметом застави лише в тому випадку, коли вони відповідають критеріям належності заставодавця на законних підставах, товарності та оборотоздатності, визначеним цивільним законодавством України.

Учений спростовує твердження окремих науковців (наприклад, В. Олійника) про виділення застави дебіторської заборгованості в окремий різновид застави майнових прав. Указується, що таке виділення є недоцільним, оскільки за своєю природою дебіторська заборгованість як економічна категорія в цивільно-правовому розумінні є лише сукупністю прав грошових вимог. Також науковець спростовує твердження про можливість застави прав користування надрами, оскільки відповідно до положень діючого законодавства (ст. 16 Кодексу України «Про надра») для отримання таких прав користування обов'язковим є отримання спеціальних дозволів на користування надрами спеціально уповноважених органів виконавчої влади, тобто вказані права не є оборотоздатними [8, с. 9; 14].

Ю. Гладько визначає, що застава прав вимоги може здійснюватися в таких правових формах: застава майнових прав вимоги; застава цінних паперів, застава частки в статутному капіталі товариства [6, с. 4].

Кожен із науковців визначає, що правова природа застави майнових прав є «змішаною», тобто такою, що має ознаки як речового, так і зобов'язального правовідношення. З таким твердженням слід погодитися, тому що сама природа застави носить змішаний характер.

У зв'язку з різними думками вчених про те, що саме є майновими правами, на увагу заслуговує думка Ю. Гладько, який, керуючись положеннями ч. 2 ст. 49 Закону України «Про заставу», в якій визначено, що під час застави майнових прав у договорі потрібно вказати боржника по відношенню до заставодавця, відзначає, що таке законодавче положення виключає майбутні вимоги з обороту. На думку науковця, майбутня вимога характеризується тим, що основне зобов'язання не виникло між первісним кредитором та боржником, а отже, право вимоги ще не існує (первісний кредитор лише припускає можливість виникнення такої вимоги). Відповідно, і вказати боржника неможливо. Виняток становить ситуація, коли вказується потенційний боржник, у випадку, якщо між заставодавцем та потенційним боржником укладено попередній договір. Однак навіть у такому разі потенційного боржника не можна вважати «боржником» у розумінні ч. 2 ст. 49 Закону України «Про заставу».

Тому Ю. Гладь вважає, що ч. ч. 1 та 2 ст. 49 Закону України «Про заставу» містять взаємовиключні положення: ч. 1 дозволяє обіг «майбутніх вимог», а ч. 2 містить положення, яке такий обіг не допускає. Натомість дозволяє обіг лише «недозрілих вимог» – тих вимог, коли право вимоги у первісного кредитора (заставаодавця) вже існує, він може ним розпоряджатися, однак строк виконання вимоги ще не настав, тому новий кредитор не може реалізувати своє право вимоги. Вбачається, що ч. 2 ст. 49 Закону України «Про заставу» потрібно привести у відповідність до ч. 1 ст. 49 закону та зазначити, що боржник може бути не тільки дійсним, а й потенційним. Це дозволить уникнути неправильного трактування можливості обігу «майбутніх вимог» на практиці. Зокрема, потрібно ч. 2 ст. 49 Закону України «Про заставу» викласти в такій редакції: «У договорі застави прав повинна бути вказана особа, яка є боржником по відношенню до заставаодавця. Під «боржником» розуміється як дійсний боржник, так і потенційний боржник. Заставаодавець зобов'язаний повідомити свого боржника про здійснену заставу прав» [6, с. 4–5].

Зважаючи на викладене вище, можна дійти висновку, що сьогодні застава майнових прав знаходиться на шляху значних перетворень, метою подальшої роботи в цій сфері стає поглиблення наукових досліджень для розробки теоретичної бази для застави корпоративних прав, прав цінних паперів тощо. Здебільшого в практичній діяльності виникають складнощі під час вирішення справ по суті судами внаслідок того, що сторони договору нечітко визначили предмет застави (немає можливості ідентифікувати, які саме права передаються в заставу). На законодавчому рівні необхідно виокремити предметом застави майно та майнові права, які вже існують та виникнуть в майбутньому, а також дозволити передачу немайнових прав у заставу.

Література

1. Нижний С.В. Виникнення та розвиток інституту застави майнових прав / С.В. Нижний // Держава і право. – 2005. – Вип. 28. – С.4–10.
2. Закон України «Про заставу» від 2 жовтня 1992 року // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 47. – Ст. 642.
3. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV (зі змінами й доповненнями) // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 40–44. – Ст. 356.
4. Закон України «Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні» від 5 липня 2013 року // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 47. – Ст. 251.
5. Роз'яснення Вищого арбітражного суду України (нині – Вищого господарського суду України) «Про деякі питання практики вирішення спорів, пов'язаних із застосуванням Закону України «Про заставу» від 24 грудня 1999 р. № 02-5/602 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ligazakon.ua>.
6. Гладь Ю.О. Право вимоги як предмет зобов'язань, які виникають із договору застави // Ю.О. Гладь Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2011. – № 1 (3). – С. 2–5.
7. Заставне право України : [навч. посібник для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл.] / [Ж.В. Завальна, М.В. Старинський, В.В. Сухонос, С.В. Щербак] ; за ред. В.В. Сухонос. – Суми : Університетська книга, 2004. – 315 с.
8. Нижний С.В. Застава майнових прав як спосіб забезпечення виконання зобов'язань : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 «Цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право» / С.В. Нижний ; Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України. – К., 2007. – 16 с.

Анотація

Рашківська В. В. Загальні питання передачі в заставу майнових прав. – Стаття.

У статті досліджено загальнотеоретичне поняття майнових прав у цивільному праві України, визначено зміст та обсяг поняття майнових прав у цивільному праві України як складного правового явища. Це пов'язано з недостатньою теоретичною розробкою поняття застави, її місця й ролі в системі сучасних цивільних правовідносин. Проаналізовано наявні класифікації видів майнових прав із метою їх уніфікації. У статті досліджено загальні питання передачі майнових прав у заставу.

Ключові слова: майнові права, застава, іпотека, корпоративні права, права вимоги.

Аннотация

Рашковская В. В. Общие вопросы передачи в залог имущественных прав. – Статья.

В статье исследовано общетеоретическое понятие имущественных прав в гражданском праве Украины, определены содержание и объем понятия имущественных прав в гражданском праве Украины как сложного правового явления. Это связано с недостаточной теоретической разработкой понятия залога, его места и роли в системе современных гражданских правоотношений. Проанализированы существующие классификации видов имущественных прав с целью их унификации. В статье исследованы общие вопросы передачи имущественных прав в залог.

Ключевые слова: имущественные права, залог, ипотека, корпоративные права, права требования.

Summary

Rashkovskaya V. V. General questions of transmission property rights in the mortgage. – Article.

In the article the general theoretical concept of property rights in civil law of Ukraine, to determine the content and scope of the concept of property rights in the Civil Law of Ukraine as a complex legal phenomenon. This is due to the lack of theoretical development of collateral, its place and role in the system of modern civil relations. Analyzed the existing classification of property rights. In the article the basic questions of transfer of property rights as pledge.

Key words: civil law, pledge, mortgage, corporate law, law requirements.

УДК 347.5

В. О. Голошівець

ДЕЯКІ ОСОБЛИВОСТІ ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ШКОДУ, ЗАВДАНУ НЕНАЛЕЖНИМ ЛІКУВАННЯМ

Відповідно до ст. 3 Конституції України від 28 червня 1996 р. людина, її життя й здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю [1]. Проте реалії українського сьогодення характеризуються глибоким кризовим станом щодо належного виконання медичними працівниками своїх прямих професійних обов'язків, що ставить під загрозу здоров'я населення. Однією з причин такого становища є недосконалість регулювання цивільно-правової відповідальності медичних працівників.

Аналіз судової практики свідчить про те, що кількість позовів про відшкодування шкоди, завданої здоров'ю неналежним лікуванням, дедалі збільшується. Однак постає проблема в тому, що такі позови суди першої інстанції не задовольняють у повному обсязі або в задоволенні позову відмовляють взагалі. Така тенденція розгляду цих справ зумовлюється тим, що дуже важко в судовому порядку довести причинно-наслідковий зв'язок між діями та завданою шкодою та вину лікаря (медичного закладу), що й зумовлює актуальність цієї теми.

© В. О. Голошівець, 2014